

DOI: 10.18427/iri-2018-0047

Pedagógiai doktorok kettős szakmai kötődésű tudományos pályán: Bajkó Mátyás és Durkó Mátyás a Debreceni Egyetemen

Fenyő Imre

Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet, Debrecen
fenyoimre@gmail.com

Jelen írásunkban a debreceni neveléstudományi iskola két fontos alakjának tudományos indulását kívánjuk bemutatni, támaszkodva mindenekelőtt a Debreceni Egyetem Kézirattárában fennmaradt doktori értekezésük elemzésére. Azért gondoljuk fontosnak e két karrier indulásának bemutatását, mert ezzel is ábrázolni kívánjuk a neveléstudomány tudományos presztízsében a huszadik század második felében érzékelhető bizonytalanságok egyikét, vagyis azt, hogy a neveléstudomány képtelennek tűnik saját utánpótlását biztosítani, illetve jobbindulatú interpretációban azt, hogy a neveléstudomány diszciplinárisan nyitott, utánpótlását gyakran rekrutáció útján biztosítja, más tudományterületekről érkező vagy kiszoruló személyiségekkel.

A jelen kutatás során bemutatni kívánt két debreceni személyiség pályája annyiban mondható a fenti tétel szempontjából tipikusnak, hogy őket sajátos 'kettős szakmai orientálódás' jellemzi, mindketten a neveléstudományon kívülről érkeznek, első tudományos lépéseiket nem a pedagógia területén teszik meg, de doktori értekezésük valamint későbbi tudományos és oktatói karrierjük már a pedagógia (és az andragógia) területéhez kötődnek.

Bajkó Mátyás a gyergyói Ditrón született, 1925. március 1-én. Az erdélyi származás egész életében meghatározó jelentőségű elem.¹ Pályája Csíksomlyó tanítóképző líceumában indult, ahol 1945-ben végzett, majd rövid ideig szülőfalujában tanítoskodott. A kolozsvári egyetemre iratkozott be 1946-ban, de tanulmányait már Debrecenben fejezte be, magyar-történelem szakon. Egyetemi éveit során meghatározó jelentőségű élményt jelentett számára tagsága a Ságvári Népi Kollégiumban. Harmadéves egyetemi hallgatóként, 1950 szeptemberétől demonstrátori megbízást kapott a Pedagógiai Intézetben, ahol 1952-től egyetemi gyakornok lett. 1953-ban szerezte meg magyar-történelem szakos középiskolai tanári diplomáját. Azonban nem középiskolában kezdett dolgozni, hanem tanársegéd lett a Pedagógiai Intézetben. 1958-ban egyetemi doktori címet szerzett, 1959-től adjunktussá nevezték ki.

Első kutatási témái egyértelműen az irodalomhoz kötik, első publikációi irodalmi tárgyúak: könyvismertetések, kritikák. Az első évek publikációt dominálják ezek a témák, publikációi a következők:

---

¹ Bajkó Mátyás életútjának ismertetésében Vaskó László (Vaskó, 2002) és Brezsnjányszky László (Brezsnjányszky, 2000) írásaira támaszkodunk.

Hollós Korvin Lajos: A Vöröstorony kincse és Hegedűs Géza: Útvesztőben c. regényei (Alföld, 1954/4. 101-103. old.); *Mesék és történetek* (Alföld, 1954/2. 82-85 old.); *Tamási Áron: Hazai tükör* (Alföld, 1954/1. 39-43. old.); *Gyermekek a meséről* (Alföld, 1954/3. 86-91. old.); *Benedek Elek (1859-1929)* (Alföld, 1954/4. 65-66. old.); *Komjáthy István: Aranykert* (Alföld, 1955/1-2. 116-118. old.); *Illés Béla: Fegyvert s vitézt éneklek* (Alföld, 1955/3. 98. old.); *Kiss Antal: Kapitány és a többiek* (Alföld, 1955/5. 89-91. old.); *Székely gyermekmesék nyomában* (Alföld, 1956. 113-116. old.); *Vidor Miklós: Kék korlát* (Alföld, 1957/1. 61. old.); *Benedek Elek* (Alföld, 1959/3-4. 137-142. old.); *Benedek Elek (1859-1929)* (Pedagógiai szemle, 1959/9. 815-812. old.); *Egy érdekes székely regénytrilógia: Szabó Gyula: Gondos atyafiság* (Alföld, 1959/5-6. 137-140. old.); *Benedek Elek pátriájában* (Alföld, 1959/10. 94-103. old.); *Bágyi János: Az eszős gyermek* (Alföld, 1960/2. 100-102. old.); *Tamási Áron: Szirom és boly* (Alföld, 1960/5. 127-129. old.).

Ha megvizsgáljuk kezdeti érdeklődését, amellyel, hogy rögzítjük az irodalmi témák dominanciáját, megfigyelhetjük azt is, hogy témaválasztásai egyrészt a mesék világához kötik, másrészt Erdélyhez és a Székelyföldre. Azt is mondhatnánk, ezek után egyáltalán nem meglepő doktori értekezésének témaválasztása, korai témái szervesen vezetnek doktori értekezéséhez, Benedek Elek munkásságának elmélyült kutatásához.

Bajkó Mátyás doktori értekezését *Benedek Elek* címmel 1958 február 25-i keltezéssel nyújtotta be.² Bevezetője szerint ez a dolgozat egy tervezett kandidátusi értekezés első része, mely Benedek Elek életével és tanügyi publikációs tevékenységével foglalkozik. A tervek szerint ezt később Benedek gyermekirodalmi alkotásai, ifjúsági művei, ismeretterjesztő munkássága és testamentumának elemzése egészítette volna ki. Ez a kandidátusi értekezés tervezet azonban nem realizálódott.

A dolgozat teljes terjedelme 139 számozott gépírási oldal, körülbelül 270 000 leütés. Kiterjedt jegyzetapparátusra támaszkodik, a szerző összesen 178 végjegyzetet fűz a dolgozat szövegéhez. A jegyzetek legnagyobb része Benedek Elek forrásként feldolgozott munkáira mutat. Kiemelkedően sok jegyzetben szerepelnek másodlagos irodalomként felhasználva Benedek Marcell Benedek Elekkel foglalkozó munkái. Több említéssel szerepel Vezér Erzsébet, Szondy György valamint Balogh Edgár. A felhasznált források között megjelennek még a Benedek Elek nevéhez kapcsolódó folyóiratok: a *Cimbora*, az *Én újságom*, a *Néptanítók lapja*, a *Nemzeti iskola*. A dolgozat bevezetőjében Benedek Marcell támogatását és Jausz Béla közvetlen irányítását köszöni meg a szerző. Fontos kiemelni, mert a doktori értekezés benyújtásának korában merőben szokatlan jelenség, hogy nem található a hivatkozások között olyan, mely politikailag meghatározott körből származóként volna azonosítható, a dolgozat által használt források egyértelműen tudományos értékük alapján kerültek felhasználásra.

A dolgozat első felében nagy gondossággal tekinti át Bajkó Benedek Elek életútját. Felrajzolja gyermekéveit, iskolai pályafutását, egészen a végül sikertelen egyetemi évekig. Bemutatja újságírói pályán tett első lépéseit, első lapszerkesztői kísérleteit. Az életút megértéséhez szükséges kontextus megteremtéséhez Bajkó egy politikai-társadalmi elemzést illeszt a dolgozatba, mely az ötvenes évek elemző szövegeihez mérten nagymértékben tárgyilagos és politikailag igazán nem szélsőséges. Bajkó érezhetően igyekszik távol tartani elemzését a politikai megfontolásoktól, és Benedek Elekből sem kíván elsősorban politikai szempontból megítélhető figurát faragni. A dolgozatban végig inkább a politikai erőter szélvonalai között lavírozó, a

² A dolgozat megtalálható a Debreceni Egyetem Kézirattárában, jelzete: A 3961

szélsőségektől távol maradni akaró, az el nem kötelezett értelmiségi hazafi szerepében alkotni vágyó ember képét rajzolja meg. Benedek Elek politikai szerepvállalásait Bajkó fiatalkori tájékozatlansággal, naivitással magyarázza,³ megítélése szerint Benedek Elek még kormánypárti képviselőként is komolyan gondolta, hogy lehetősége nyílik szülőföldje képviselőjére. Bajkó kiemeli, Benedek a Parlamentben nem szavazott meggyőződése ellen, sőt felszólalásaiban is inkább kritikus volt, bár témái elsősorban az ifjúsági irodalom védelmének keretein belül maradtak. Ebben a témában Bajkó több esetben vitatja Vezér Erzsébet Benedek Elekkel foglalkozó munkáit, dolgozatában pontosítva azok állításait.

Érdemes kiemelnünk azt is, hogy Bajkó Benedek vallásosságát sem támadja, valójában inkább kerüli tárgyalását. Csak a templomjárástól való tartózkodását említi, illetve az azt megokoló peres ügyet ismerteti röviden, de ezt sem dimenzionálja túl.

A politikai oldalnál jóval jelentősebbnek állítja viszont be a dolgozat Benedek Elek irodalmi teljesítményét. Már első könyvének (*Székely túndérország*) megjelenését olyan eseményként értékeli, mely „új fejezetet nyit a magyar gyermekirodalomban” (Bajkó, 1958:60). Ugyanígy a *Cimbora* Bajkó értékelése szerint „a magyar klasszikus gyermekirodalom legkimagaslóbb folyóirata” (Bajkó, 1958:60). A kimagasló színvonal kulcsa a dolgozat szerint egyrészt az erdélyi világ ismeretén alapuló minőségi írások megszületése, másrészt a kiemelkedően szorgalmas és elhivatott szerkesztői teljesítmény, hiszen szinte a semmiből teremt Benedek szerzői kört, és erőn felül tart közvetlen kapcsolatot a széles olvasóközönséggel. Szerkesztőként Bajkó Benedeket minden személyes áldozatra késznek, sőt harcos természetűnek festi le.

Az értekezés második felében Bajkó Benedek tanügyi publicisztikai tevékenységét elemezve legfőbb motívumként a „gyengék védelméért” emeli ki (Bajkó, 1958:100), az iskolafenntartó egyházakkal, a kormányhivatalokkal, szemben a néptanítók oldalán állva. Bajkó elemzésében oktatásügyi publicisztikai szempontból legfontosabb fórumnak Benedek független tanügyi folyóiratát, a *Nemzeti iskolát* állítja be. Mint írja, ennek szerkesztőjeként és szerzőjeként Benedek szerény eszközökkel, de mélységes humanizmusából fakadó bátorsággal folytatta harcát (Bajkó, 1958:110). Tette ezt többek között a pedagógiai szépirodalom eszközeivel, amikor közölte például Gárdonyi *Lámpását* folytatásokban. A folyóirat szépirodalmi anyaga Bajkó értékelése szerint kimeríti a kritikai realizmus, de legalábbis a naturalizmus jellegzetességeit. Bajkó elemzése igazolásául több írást mutat be röviden, kiemelve az azok elbeszéléseiben tetten érhető, közvetlen szerzői élményt kifejező hiteles hangot.

Benedek tanügyi publicisztikai munkájában Bajkó a népoktatással kapcsolatos írásokat emeli ki, melyekben Benedek a népoktatásban érvényesülő maradi módszereket kritizálja gyakran, illetve a tankönyvek minőségét. Mint Bajkó megállapítja, egyes területeken, különösképpen a nyelvtan és a hittan területeinek elemzésekor „bíráló szelleme valósággal sziporkázik” (Bajkó, 1958:126).

A dolgozat összefoglaló értékelésében Bajkó kiemeli, Benedek szerzői és szerkesztői tevékenységével az erdélyi magyar kultúrát és az erdélyinél is szélesebb magyar közösséget szolgálta. Friss és személyes hangja megkönnyítette üzenete célba juttatását, mely olyan eredményeket ért el, olyan értékeket teremtett, melyek Bajkó szerint eléggé még nem mérettek fel. Ezért ígéri munkája utolsó soraiban a folytatást, Benedek szerkesztői üzeneteinek feldolgozását és népművelő, népnevelő tevékenységének részletes feltárását.

³ Például ezt írja róla: „A politikai éleslátás különben sem mindig erős oldala Benedek Eleknek” (Bajkó, 1958. 69). Ha minősíteni akarja, inkább humanizmusát, demokratikus hazafiságát méltatja, 1848 és a kiegyezés eszméinek elkötelezett híveként írja le. Kiemeli háborúellenességét a világháborús években, és azt is elismeri, a Tanácsköztársaságot elsősorban hibáiból ítélte meg.

A dolgozatot tehát Bajkó folytatni kívánta, kandidátusi értekezéssé fejlesztve a Benedek életét részletesen feltáró kutatásait. Azonban Jausz Béla, a Pedagógiai Intézet professzora a neveléstörténeti témák felé terelte, Bajkó érdeklődése a protestáns kollégiumok kutatása irányába fordult, ebben találta meg a később személyével emblematikusan egybefonódó kutatási témát. 1972-ben ebben a témában írott dolgozatával szerzett kandidátusi fokozatot, a következő évben docenssé nevezték ki, majd 1992-től címzetes egyetemi tanárrá.⁴ Tudományos kutatásában a protestáns kollégiumok története mellett az összehasonlító pedagógia témái váltak jelentősekké.

Azonban a neveléstudományi kutatások nem szakították el teljesen az irodalom területétől. Karrierje utolsó szakaszában visszatért ehhez a területhez és alapítója illetve szerkesztője az 1989-től megjelenő *Erdélyi tükör*-nek, mely mindenekelett szépirodalmi alkotásokat közöl, némely esetben Bajkó Mátyás műveit is.

Durkó Mátyás 1926. január 17-én született Békésen. 1945 szeptemberében beiratkozott a debreceni egyetem magyar-francia szakára. 1947-től a Francia Intézet gyakornoka lett, 1948-ban a Magyar Irodalomtörténeti Intézet demonstrátora. Az egyetemen Karácsony Sándor mellett Hankiss János professzor gyakorolt rá nagy hatást. Két évig igazgatója a debreceni Ságvári Népi Kollégiumnak. 1950-től tanársegéd a Magyar Irodalomtörténeti Intézetben.

1954. január és szeptember között a KLTE Módszertani kabinetjében dolgozott, majd a rektori hivatalban, főelőadóként. 1955 ősztől a Pedagógia Tanszék munkatársa lett, előbb tanársegédként, majd 1957. április 1-től adjunktusként. 1962-től a Felnőttnevelési és közművelődési tanszéki csoport vezetője lett. 1965 augusztus 1-től docens, 1966-ban szerzett kandidátusi fokozatot, *Felnőttnevelés és népművelés* című disszertációjával. 1971-től a Felnőttnevelési és közművelődési tanszék vezetője, 1978 július 1-től egyetemi tanár.

Saját bevallása,⁵ és a munkásságát tárgyaló irodalom vélekedése⁶ szerint legnagyobb hatással Karácsony Sándor pedagógiája volt rá. Valóban korán találkozott az Karácsony tanítványainak Exodus-körével: részt vett már középiskolásként a Soli Deo Gloria rendezvényein is, különösen a balatoni táborozásokon, például az 1943-as Szárszói találkozón. Kozma Tamás egyenesen a Karácsony-hagyomány folytatójaként írja le Durkó munkásságát (Kozma, 2004), de fontos rámutatnunk, hogy vannak, akik ezt a kapcsolatot túldimenzionálják, így Péter Imre, aki szerint Durkó egyenesen „a tudós professzor belső köréhez tartozott”, Lükő Gáborral, Koczogh Ákossal, Komjáthy Istvánnal, Kondor Imrével (Péter, 2006:217).

Mint láthattuk Durkó Mátyás oktatói pályája az irodalomtudomány oktatásának területén indul, de egyetemi munkája mellett, az Alföldi Magvető kiadó vezetőjeként 1954 és 57 között számos irodalomtudományi szempontból releváns könyv

⁴ Bajkó Mátyás tudományos közéleti tevékenysége is jelentős: a Magyar Pedagógiai Társaság Neveléstörténeti és Összehasonlító pedagógiai Szakosztályának titkára, illetve alelnöke, a Magyar Comenius társaság elnökségi tagja, alelnöke, a Magyar Tudományos Akadémia Debreceni Területi Albizottsága (DAB) Pedagógiai munkabizottságának elnöke. Szerkesztői tevékenysége is jelentős: a DAB és a Hajdú-Bihar Megyei Pedagógiai Intézet támogatásával indított periodikát *Iskolatörténeti dolgozatok* címmel, melynek hét kötete jelent meg. Fontos még kiemelnünk tankönyvírói munkásságát, hiszen egyedül, vagy társszerzőkkel (leggyakrabban Vaskó Lászlóval) együttműködve számos egyetemi jegyzet fűződik nevéhez, a neveléstörténet területén.

⁵ Több írásban foglalkozik Karácsony munkásságával, így például: *Karácsony Sándor művelődéstörténeti, felnőttnevelési és szabadművelődési koncepciója* (Debreceni Szemle 1997/2), *Karácsony Sándor felnőttnevelési koncepciója* (Boros Dezsővel, Magyar pedagógia 1988/2)

⁶ Például: Soós Pál: *Durkó Mátyás andragógiai gondolkodásának szellemi forrásvidékeiről* in.: Balipap Ferenc (szerk). *Az illegitim andragógusképzés megteremtője* MMI, NKA Budapest 55-64.o.

kiadásában is közreműködött, kiadta például Móricz 1918-19-es cikkeit, Oláh Gábor novelláskötetét, verseit. Kezdetben tudományos pályafutása is egyértelműen irodalmi kérdésekhez kötődik. Első publikációi:

Móricz Zsigmond: Árverés a nádason (Irodalomtörténet, 1952/3-4. 585-589. old).; *Móricz Zsigmond 1918-19-es cikkeiből* (Irodalomtörténet, 1952/2. 222-230. old).; *Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig* (Irodalomtörténet, 1953/3-4. 353-370. old).; *Móricz Zsigmond: Válogatott irodalmi tanulmányok* (Irodalomtörténet, 1953/3-4. 487-492. old).; *A szemináriumok vezetésének módszere az irodalom tanítása közben szerzett tapasztalataim alapján: részletek egy pályaműből* (Felsőoktatási szemle, 1953/7-8. 349-361. old).; *Felsőoktatásunk néhány gondja az irodalomtanítás tapasztalatai alapján* (Felsőoktatási szemle, 1953/12. 529-539. old).; *Oláh Gábor - Juhász Gyuláról* (Irodalomtörténeti közlemények, 1954/2. 222-231. old).; *Oláh Gábor ismeretlen 1919-es versei* (Alföld, 1954/2. 66-71. old).; *Oláh Gábor* (Alföld, 1955/5. 61-69. old).

Azonban érdeklődése pedagógiai kérdések felé fordul, előbb oktatás-módszertani, majd nevelélméleti problémákkal kezd foglalkozni. Doktori értekezése⁷ a jutalmazás és büntetés nevelési kérdéseiről Borbély Andrással⁸ társszerzőségben készített MTA pályázatra készült pályamunka. A pályamunka első díjat nyert és 1957-ben jelent meg a Tankönyvkiadó gondozásában. A kötet I. és IV. fejezetének egy, illetve két tanulmánya és a teljes II. fejezete Durkó munkája:

I. *A felszabadulás utáni helyzetkép Magyarországon*

II. *A fegyelemre nevelés elvi kérdései*

IV. *A fegyelemre nevelés (jutalmazás-büntetés) az egyes életkori szakaszokban (1. Kisgyermekkor, 2. Ifjúkor)*

A doktori értekezést kiadó fejezetek terjedelme kb. 350 000 leütés, a szöveg összesen 108 lábjegyzetet tartalmaz. Az első rész leggyakrabban idézett forrása Mérei Ferenc, de MSZMP határozat és a Balatonfüredi pedagógustanácskozás is megtalálható soraiban. A második tematikus egység jegyzetei között a forrásként idézett szakkollégiumi naplórészletek szerepelnek legnagyobb számban, ezeket követi Makarenko műveinek idézése, de több hivatkozás utal John Dewey munkáira is. Ezen kívül nagyszámú szovjet szerző kap egy-egy említést, Csernisevszkijtől Kalinyinon át Usinszkijig. A negyedik fejezet első szövegében a legtöbb hivatkozás John Locke munkáira mutat, mellette Rubinstein és Arjanov munkái kapnak említést. Az utolsó részben legnagyobb számban ismét hallgatói feljegyzések, naplórészletek és egyéb beszámolók részletei szerepelnek, de megjelenik Nagy László, Juhász Gyula, Brunsvik Teréz és Apáczai mellett Csernisevszkij, sőt Lenin munkájának említése is.

A szerzők beszámolója szerint a dolgozat több éves kutatómunka eredménye. A dolgozat sokszínű kutatási módszertant vonultat fel: a történelmi áttekintés mellett feldolgoztak tanulói kérdőíveket, beszámolókat, személyes naplókat, hivatalos dokumentumokat, leveleket, meggyőzően nagy számban.⁹ A szöveget olvasva

⁷ DE Kézirattár A3938

⁸ Borbély András a budapesti egyetemen Fináczy, Pauler és Korniss Gyula tanítványaként szerzett oklevelet matematika-fizika tanárként. Kisújszálláson középiskolai tanárként helyezkedett el, majd a Debreceni Egyetemen Mitrovics Gyula vezetésével dolgozott. 1936-ban doktorált, értekezésének címe: *Gondolatok az érzelmi élet nevelése köréből*. 1944-től a debreceni egyetem gyakorlógimnáziumának tanára, majd 1949-től a debreceni építőipari technikumban tanított. 1954-től az egyetem pedagógiai tanszékének adjunktusa, majd docense lett, 1967-es nyugdíjazásáig.

⁹ Egy városi és két falusi iskolában kb. 250 gyereket, két gimnáziumban és két szakjellegű középiskolában továbbá két kollégiumban kb. 400 gyereket kérdeztek meg. Emellett 150-200

valóban azt láthatjuk, hogy Durkó rengeteg konkrét példa bemutatásával támasztja alá érvelését. Ezeket rendszerint elválasztja a főszövegtől, hogy megkönnyítse az olvasó szövegfeldolgozó munkáját.

Az első fejezet történeti áttekintésében a záró rész megírásáért felel Durkó. Így az ősközösség, a rabszolgatársadalom (sic), a feudalizmus, a reneszánsz és humanizmus, a kapitalizmus, a 19-20 század és a Horthy korszak ismertetése után az ő tanulmányának tárgya a *„Felszabadulás utáni helyzetkép Magyarországon”*. Durkó elemzését a társadalmi reformok bemutatásával, illetve az ezzel kapcsolatos, az iskolarendszert érintő átalakulások ismertetésével kezdi. A társadalmi fejlődés szerinte megköveteli, hogy a neveléstudomány is változzon – *„nagy lépésekkel haladjon a szocialista célkitűzések megvalósítása felé.”* (Durkó, 1957:37). A fejlődés huszadik századi irányzataiból kiemeli a szabadnevelési koncepció fellépését az ellen, amit a dolgozat feudális pedagógiának nevez. Ezt az irányzatot azonban nem tartja megfelelőnek és elfogadhatónak, mert mint mondja, reakciós individualizmus jellemzi, az elfajult polgári liberális léghőzár terméke. Durkó egyes elemzői (T. Kiss, 2015) ebben Karácsony Sándor ki nem mondott kritikáját látják, amely nézetrel több okból sem értünk egyet. Egyrészt Karácsony szabadművelődési koncepciója jelentősen különbözik a szabadnevelési koncepcióktól, melyek inkább a rousseau-i és tolsztojánus gyökerekből táplálkozó szociálpedagógiai elképzelésekben ragadhatók meg vagy Neill és Rogers iskolai koncepcióiban öltöttek testet – maga Durkó is Dewey-t nevezi meg később írásában a polgári szabadnevelés példájának. Másrészt Karácsony koncepcióját bajosan nevezhetnénk individualistának, hiszen a nevelés szerinte csakis a társas mező működéseként értelmezhető. Harmadrészt Durkó írásában feleslegesen rejtegetné a Karácsonyt érintő kritikát akkor, amikor kevéssel korábban Borbély András kifejezetten kemény megjegyzésekkel illeti Karácsony pedagógiáját,¹⁰ mint a Horthy korszak egyik jellemző gondolati rendszerét (Borbély & Durkó, 1957:32). Nem gondoljuk tehát, hogy Durkó sorai nagy hatású mesterével történő szembefordulását jeleznék.

Ezzel szemben Durkó egyértelműen elítélően nyilatkozik a magyar neveléstudományt az ötvenes években uraló dogmatizmusról. Mint mondja, e korszak neveléstudományi gondolkodása elszakadt a magyar pedagógiai sajátosságoktól, és csak a szovjet források fordításaként létezett. Ennek lett az eredménye szerinte a képmutató magatartásformák megjelenése és uralkodóvá válása. A dogmatizmus korszakát azonban Durkó lezárultnak látja az SZKP XX. kongresszusa után. Azonban, mint megállapítja, a helyzet nem problémamentes a magyar nevelésben, hiszen egyrészt a pedagógusok nem törődnek eléggé a gyerekek nevelésével, csupán oktatni szeretnének, másrészt fogyatékosok mutatkoznak az egységes nevelő hatások biztosításában is, vagyis a nevelés minősége egyes tanári személyiségekhez kötött

---

egyetemista beszámolóját gyűjtötték be, illetve feldolgozták a Magyar Rádió Ifjú Figyelő szolgálatához érkezett mintegy 500 levelet. Rögzített beszélgetésre hívtak továbbá pedagógusokat és a debreceni Ságvári Népi Kollégium egykori tagjait.

¹⁰ Mint mondja, Karácsony helyesen ismerte fel ugyan a nevelés ellentmondásainak egy részét, de idealista filozófiája megakadályozta, hogy az ellentmondások valódi okára, így megoldására is rátaláljon. A dialektikus szemlélet hiánya miatt nem tudta meghaladni szabadság és kényszer (demokrácia és diktatúra) metafizikai szembenállását, elgondolása így zsákutcát jelent. Borbély Karácsony gondolkodását a pragmatista pedagógiai gondolkodás rokonaként azonosítja, szerinte Karácsony Dewey-hoz hasonlóan elvetette a kényszerítés és fegyelmezés eszközeit. Karácsony elgondolását a szerző félrevezető, sőt téves elgondolásnak nevezi, melynek hatását kortársai között élénken érzékeli. Azt mindenestre hozzáfűzi, hogy Karácsony utolsó egyetemi előadásában, megismerve Makarenko munkásságát, magáévá tette annak pedagógiai elveit (Borbély & Durkó, 1957:32).

maradt. Harmadik probléma, hogy nem alakulnak ki tanulói közösségek, negyedik, hogy a szülőkkel sem megfelelő az iskolák kapcsolata. Végül kiemeli Durkó azt is, hogy a fegyelemre nevelés módszerei és eszközei tekintetében is problémákat tapasztalhatunk. A problémák megoldása szerinte abban rejlik, hogy fel kell számolni az elmélet és a gyakorlat elkülönült létezését, amihez a forrásokat – némileg ellentmondva korábbi elhatárolódásának – a szovjet nevelésben véli megtalálhatónak.

A második világháború utáni iskolarendszer átalakulását áttekintve Durkó két elemet emel ki: a NÉKOSZ mozgalmat és a diákönkormányzatiság működését. A népi kollégiumi mozgalomban a társadalmi cél elsődlegességét húzza alá, és kifejezi azt a véleményét is, hogy a NÉKOSZ tagadhatatlan problémái éppen az autonómiában gyökereztek. Elemzésében nagy szerepet kapnak saját tapasztalatai éppen úgy, mint a debreceni népi kollégium dokumentumaiból kiemelt példák elemzése. A diákönkormányzatiságról szólva azt hangsúlyozza, ennek megjelenése sokoldalú nevelési lehetőséget rejtett magában a demokratizmus és a centralizmus elveinek összeegyeztetésével.

A *Fegyelem elmélete* című fejezet első lépése egy definíciós kísérlet, melynek során a társadalom működése felől igyekszik megragadni a fogalom lényegét. Érdekes felfigyelnünk arra, hogy Durkó definíciós kísérletének lényeges eleme a „viszony” fogalma, mely egyértelműen a Karácsony Sándorra jellemző gondolkodás örökségét jelzi, és ismét csak a Karácsonnyal való kritikai szembefordulás elleni érvnek tűnhet számunkra, ahogyan a „társasegyüttlét” formáinak elemzéséhez használt nyelvi fordulatok is (*banda, kompánia, közösség*) (Durkó, 1957:58). A fegyelem társadalmi terméként való felfogása Durkó számára lehetővé teszi a fogalom historizálását, különböző formációinak leírását. A szocialista fegyelmet így a tudatossággal, az önkéntességgel és az egyéni aktivitással azonosíthatja. Az iskolai fegyelemmel kapcsolatban azt tartja fontosnak hangsúlyozni, hogy az semmiképpen sem tekinthető öncélúnak, értelmét a társadalmi fegyelemre nevelés eszközeként nyeri el.

A fegyelemre nevelés kulcsmomentumát Durkó a tekintélyben látja, s ennek forrásaként a felelősséget jelöli meg, módszerei közül pedig a követelést és az ellenőrzést emeli ki. Fontos felhívunk a figyelmet arra, hogy a fegyelemre nevelés folyamatának elemzése kapcsán professzora, Jausz Béla egyetemi előadásaira hivatkozik, elfogadva azt a leírást, mely az erkölcsi fogalmak meggyőződéssé válásában látja az erkölcsi nevelés eredményét. Durkó Jauszra hivatkozva állítja, hogy ehhez három alapvető feltétel teljesülése szükséges: az igazság evidenciája, az érzelmi ráhangoltság és az akarati mozgósítás (Durkó, 1957:94).

Az általa jegyzett további két fejezet a fegyelemre nevelés életkori szakaszai közül a kisgyermekkorral és az ifjúkorral foglalkozik. A kisgyermekkorral kapcsolatban a család és az óvoda szerepét emeli ki, Pestalozzira és John Locke-ra hivatkozva, az ifjúkorral kapcsolatban az egyetemi élet hatásos nevelési tényezőit, a hallgatók baráti közösségeit, illetve az oktatókkal közösen végzett tudományos munka nevelő hatását húzza alá.

Az 1956 október 1-6. között megrendezett balatonfüredi pedagógus konferencián Mérei Ferenc elismerően beszélt Durkó és Borbély munkájáról. A magyar neveléstudomány előremutató kezdeményezéseit sorra véve így fogalmaz: *„Egy másik példa: Durkó és Borbély elvtársak munkája, amelyet csak kéziratban olvastam. Az ő könyvük még nem befejezett, sok szempontból egyenlőtlen, de sajátosan debreceni elemző módszerükkel és elméletképzésükkel eredeti szint képviselnek neveléstudományunkban”* (Balatonfüredi..., 1956:74).

Ahogy azt Bajkó Mátyás esetében is láttuk, Durkó Mátyás sem távolodik el teljesen az irodalomtól, szenvedélyes vonzódása egész életében megmaradt. Tudományos

karrierje későbbi szakaszában legfontosabb kutatásai közül több is a két diszciplína határán, az irodalmi műveket instrumentális szerepben alkalmazva ad lehetőséget számára ismeretei és vonzalmi kifejezésére. Az 1976-ban *Olvasás, megértés* című kötettel¹¹ záruló kutatása felnőttek szépirodalmi recepciós képességét vizsgálta, három eltérő stílusú, művészi értékű, nehézségű szöveg felhasználásával.¹² Ugyancsak a műveltségi javak elsajátításának problémájával foglalkozik az *Olvasásmegértés fiataloknál és felnőtteknél* című kutatásában. De jellemző módon legutolsó publikációi is az irodalom határterületére térnek vissza, jelezve soha el nem oldódó kettős kötődését: *Márai Sándor a művelődésről, a műveltségről és megnyilvánulásairól I-II.* (Humánpolitikai szemle 2000/4, 2000/5).

Ha a szűk terjedelem engedte kereteken belül összegezni szeretnénk a felvázolt életutakból levonható tanulságokat, két dolgot kellene mindenképpen kiemelnünk. Az egyik az, hogy az interdiszciplináris megközelítés mindkét bemutatott szakmai életút esetében gyümölcsözőnek bizonyult. A másik lényeges elem azonban annak elismerése, hogy a kettős szakmai kötődés kétségtelenül hozzájárult ahhoz, hogy szélesebbre táruljon a neveléstudomány tudományos mezeje is – így nehezebbé tette az éles határvonal meghúzását professzionális és laikus megszólalások között a pedagógiai tárgyú írások esetében. Ezzel pedig legalábbis nem segítette a neveléstudomány tudományos presztízsének emelését.

Irodalomjegyzék

- Bajkó Mátyás (1958). *Benedek Elek*. [Doktori értekezés]. [Kézirat].
Balatonfüredi pedagógus konferencia 1956 október 16. Rövidített jegyzőkönyv (1956).
 Letöltés: <http://mek.oszk.hu/04200/04283/04283.pdf> [2018.01.02].
- Borbély András, & Durkó Mátyás (1957). *Jutalmazás és büntetés a szocialista fegyelem megteremtésében*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Breznaynszky László (2000). In Memoriam Bajkó Mátyás. *Új Pedagógiai Szemle*, 50 (3), 109-110.
- Kozma Tamás (2004). A Debreceni Iskola debrecenisége. In Breznaynszky László, & Fenyő Imre (szerk.), *A Debreceni Iskola*. Debrecen: Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék.
- Péter Imre (2006). *Generációkat nevelt Karácsony Sándor szellemében* in.: T.Kiss Tamás – Tibori Tímea (2006). Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In Balipap Ferenc (szerk.), *Az illegitim andragógusképzés megteremtője* (pp. 216-219). Budapest: Magyar Művelődési Intézet; NKA.
- T. Kiss Tamás (2015). *Durkó Mátyás andragógiai munkásságának lépcsőfokai*. In T. Kiss Tamás, & Tibori Tímea (szerk.), *Az önépítés útjai* (pp. 21-73). Szeged: Belvedere.
- Vaskó László (2002). *Bajkó Mátyás*. In *Pedagógusok arcképcsarnoka*. Debrecen: Hajdú-Bihar Megyei Neveléstörténeti Egyesület.

¹¹ Durkó Mátyás (1976). *Olvasás, megértés* Gondolat kiadó, Budapest

¹² Sánta Ferenc: Az ötödik pecsét; Szilvási Lajos: Ott fenn a hegyen; Galambos Lajos: Isten őszí csillaga